

Оригинални научни рад
УДК: 811.163.41'26
811.163.41'282.2
811.163.41'342.8
DOI: 10.5937/zrffp54-48867

ПЕРЦЕПЦИЈА ДИЈАЛЕКТСКОГ ПОРЕКЛА У ЈЕЗИКУ МЕДИЈА: ДА ЛИ ЈЕ УПОТРЕБНА НОРМА НАДДИЈАЛЕКТСКИ ИДИОМ?

Миљана Б. ЧОПА¹
Софија Р. МИЛОРАДОВИЋ²
Институт за српски језик САНУ
Београд (Србија)

¹ miljana.copa@isj.sanu.ac.rs; <https://orcid.org/0000-0002-4661-2905>

² sofija.miloradovic@sanu.ac.rs; <https://orcid.org/0000-0003-3889-4911>

Примљен: 23. 1. 2024.
Прихваћен: 17. 6. 2024.

ПЕРЦЕПЦИЈА ДИЈАЛЕКАТСКОГ ПОРЕКЛА У ЈЕЗИКУ МЕДИЈА: ДА ЛИ ЈЕ УПОТРЕБНА НОРМА НАДДИЈАЛЕКАТСКИ ИДИОМ?³

Кључне речи:
стандардни српски
језик;
употребна норма;
дијалекатско
порекло;
акцент;
неакцентовани
квантитет.

Сажетак. Полазећи од претпоставке да употребна норма, па тако и она која се тиче прозодијског система, представља својеврстан наддијалекатски идиом који је лишен обележја која говорника у регионалном смислу обележавају, те да је могу савладати говорници с подручја структурално удаљенијих од говора узетих за основицу стандардног језика, желели смо да испитамо да ли је у говору спикера на телевизијама с различитих дијалекатских подручја могуће уочити њихово дијалекатско порекло. У истраживању је учествовало четрдесет петоро испитаника, међу којима су се нашли ученици средњих школа и језички стручњаци, који су путем мултимедијалне анкете настојали да одреде дијалекатско порекло спикера с различитих дијалекатских подручја. Резултати истраживања указују на то да се дијалекатска база не мора увек очигледно исказати у говору појединца, те да употребну норму могу савладати говорници с подручја удаљенијих од говора узетих за основицу стандардног српског језика и у њој се, као таквој, назире постојање наддијалекатског идиома. Ово истраживање може отворити простор за даља истраживања у области перцепције дијалекатских карактеристика и тако допринети ширем и продубљенијем разматрању овог феномена, а такође је значајно за сагледавање савременог стања стандардног српског језика.

³ Истраживање спроведено уз подршку Фонда за науку Републике Србије, 7750183, *Јавни дискурс у Републици Србији – PDRS*.

Увод

Полазећи од тога да ће у језику медија бити заступљен стандардни језик, будући да су спикери представници културне јавности за које се може рећи да су аутентични носиоци савременог српског стандардног језика (Фекете, 2000, стр. 1297), у овом смо истраживању желели да истражимо, најпре, да ли се у индивидуалној реализацији стандардног језика може уочити дијалекатско порекло говорника. Уз то, настојали смо испитати који би фактори могли утицати на перцепцију дијалекатског порекла у индивидуалној реализацији стандардног језика, узимајући у обзир и то да асоцијативно мишљење испитаника које може бити прожето одређеним предрасудама и стереотипима потенцијално има одређену улогу у овом процесу.

Да би се стекао адекватан увид у поменути проблематику којом ћемо се бавити у овом раду и допринело њеном појашњењу, најпре ћемо се осврнути на поједине теоријске постулате који су важни за разумевање концепта нашег истраживања.

Стандардни језик резултат је процеса експлицитног нормирања,⁴ које подразумева прописивање правила за његову употребу на свим језичким нивоима. То је, дакле, говорни и писани идиом који је прихваћен као исправан и опште је намене приликом комуникације чланова језичке заједнице у формалним, службеним приликама, у школи, науци, публицистици, раду и култури уопште (*ПСЛТ*, 2023, стр. 612). Обично се дефинише као релативно уједначен варијетет једног језика који не показује регионалне варијације (Swann et al., 2004, стр. 295–296). Међутим, у многим европским земљама основу стандардног језика чине регионални говори (Swann et al., 2004, стр. 295), а такав је случај и са стандардним српским језиком.⁵

⁴ Наспрам стандардног језика, народни или дијалекатски говори имају своју имплицитну норму коју говорници интуитивно осећају, што произлази из начина њеног усвајања – народни говор преноси се с генерације на генерацију и по рођењу као матерњи идиом природним током усваја (Чопа, 2021, стр. 115).

⁵ Треба нагласити да говоре који чине основу стандардног српског језика никако не треба изједначавати са стандардним идиомом, јер они остају дијалекатски говори

Перцејција дијалекатског јорекла у језику медија: Да ли је уједноредна норма наддијалекатски идиом?

С обзиром на то да је заснован на утврђеним граматичким (фонетским, морфолошким, творбеним, синтаксичким) и лексичким обрасцима, који су забележени у нормативним приручницима (ПСЛТ, 2023, стр. 612), јасно је да се стандардни идиом мора учити, за разлику од матерњег, који се усваја. То значи да у начелу највећи број говорника у својој говорној бази поседује (бар) два варијетета свог матерњег језика – сопствену реализацију стандардног језика и своју дијалекатску базу (Чопа, 2021, стр. 117).⁶ Индивидуална реализација стандардног језика може бити условљена различитим факторима – најпре познавањем нормативних правила, а потом и изложеношћу стандардном идиому, упливом елемената из дијалекатске базе и сл.⁷

Стандардни српски језик заснован је на некадашњем стању двају новоштокавских дијалеката – шумадијско-војвођанског и херцеговачко-крајишког. Прописана норма укључује особине својствене говорима узетим за основу стандарда, али у овим говорима постоје и значајне разлике у односу на њу, а разлике бивају још изразитије у говорима који у основу стандарда нису ушли с обзиром на њихову структуру. Осим тога, прописана норма неминовно садржи особине које су анахроне, тј. које у савременом говору нису заступљене, будући да је уз минималне измене постављена пре више од два века.⁸

У овом истраживању *јрописаном нормом*, дакле, сматрамо концепт правила за узорно коришћење језика, тј. својеврсни идеал који се у говору настоји досегнути. То настојање, тј. остварење прописане норме у пракси

чије су особине послужиле процесу стандардизације; они према својим особинама једино могу стандардном језику бити ближи од говора који у основу нису ушли.

Посебно је важно правити ову дистинкцију јер је у периоду од неколико протеклих деценија примећено множење предрасуда према говорима српског језика који су структурално удаљенији од говора узетих за основу стандарда, што доприноси језичкој инфериорности код говорника с призренско-тимочког и косовско-ресавског говорног подручја у односу на говоре с новоштокавске територије (Станковић, 2008, стр. 39).

⁶ Ова се појава у теорији може сврстати под појам *дијалекатске варијетете*, која подразумева да се у оквиру говорне заједнице два варијетета истог језика користе под различитим условима, односно регионални дијалекат користиће се у незваничним приликама, у датој регионалној области, док ће се стандардни језик користити с говорницима из других области и у званичним приликама (Ferguson, 1959, стр. 325).

⁷ Тако говорници из дијалеката који су узети за основу стандардног језика у свом матерњем говору начелно могу имати мање разлика у односу на стандардни језик него говорници из дијалеката који нису узети за његову основу.

⁸ „Акцентска норма standardnog srpskog jezika, zasnovana na stanju u određenim govorima istočnohercegovačkog dijalekta, kodifikovana pre skoro dva veka prvim izdanjem Vukovog *Rječnika* i konačno uobličena drugim izdanjem *Rječnika* i Daničićevim akcentским studijama, u neznatno izmenjenom obliku prezentovana je i u važećim gramatikama i jezičkim priručnicima i u skladu s njom akcentovani su primeri u rečnicima standardnog jezika” (Sredojević, 2018, стр. 185).

или стандардни језик у употреби означавамо термином *ујошредна норма*.⁹ Будући да овај термин укључује реч *норма*, морамо напоменути да њиме ни на који начин не упућујемо на кодификацију овог варијетета нити овај термин указује на стремљење да ова норма постане експлицитна – њиме искључиво означавамо варијетет који представља општеприхваћен, широко распрострањен (из)говор који је близак језичком осећају савремених говорника српског језика и у њиховој свести ужива одређени престиж, а самим тим представља и својеврсну имплицитну норму која постоји у свести говорника када је у питању њихова реализација стандардног идиома.¹⁰

Употребном нормом истраживачи су се бавили тако што су описивали стање затечено у реализацији стандардног језика, с циљем сагледавања савременог стања, те стога на проблем неусклађености прозодијске норме стандардног српског језика и њеног остварења кроз језик у употреби, а посебно у језику медија, истраживачи указују још од средине прошлог века (видети Бошњаковић, 2007; Бошњаковић и Регодић, 2007; Драгин, 2005; 2009; Средојевић, 2009; Sredojević, 2013; 2018; Чопа, 2019 и др.).¹¹

Драгољуб Петровић и Снежана Гудурић наводе да се може рећи да данас у српском језику паралелно егзистирају две прозодијске норме – класична, прописана, Вук–Даничићева, и она која се кроз језик у употреби паралелно с њом развијала (2010, стр. 369). Акценатска норма, која почива на Вук–Даничићевским принципима, подразумева четири акцента који се разликују према квалитету и квантитету, као и два неакцентована квантитета, дуг и кратак. Правила дистрибуције акцената нормом су јасно одређена. Такође, неакцентовани кратки вокали могу се наћи испред и иза акцента, док је реализација неакцентованих дугих вокала – поста акценатских дужина подразумевана у одређеним граматичким категоријама (видети Пипер и Клајн, 2014, стр. 25–27; Станојчић и Поповић, 2008, стр. 62–63 и др.).

⁹ Неки од термина којима се овај појам означава јесу *узуални сѿандард* (Милорадовић, 2014); *савремена ѿворна ѿракса* (Lončar Raičević, 2015, стр. 145), *реализациона варијанѿа норме* (Средојевић, 2009, стр. 215), *реализација норме* (Чопа, 2019); на материјалу других језика: енгл. *standard usage*, нем. *Gebrauchsstandard* (Deppermann et al., 2013), хрв. *утилитарна норма* (Каровић, 2022, стр. 88) итд.

¹⁰ На пример, иако би употреба облика попут *иѿемо*, *сеѿимо*, *чиѿијемо* (с дугоузлазним акцентом на медијалном слогу) била у складу с нормом, овакви облици нису блиски језичком осећају савремених говорника српског језика, нити су неутрални, већ се доживљавају као регионално обележени. То се показало и у нашем упитнику, у коментару једног од језичких стручњака приликом постављања почетних хипотеза, где је, на питање о особинама које очекује да ће се наћи у говору спикера из Шапца (тј. за које сматра да ће указати на дијалекатско порекло), дао одговор: *Дужење акценатѿа и ѿмерање на нуѿиѿрашњи слоѿ (нѿр. иѿЕмо)*.

¹¹ Наводимо, ради илустрације, само неке радове који су објављени у последње две деценије.

Перцепција дијалекатског порекла у језику медија: Да ли је ујошредна норма наддијалекатски идиом?

Међу главним одликама употребне норме Д. Петровић и С. Гудурић наводе и уклањање тонског контраста у кратким акцентованим слоговима, тј. неутралисање разлика између краткоузлазног и краткосилазног акцента (*вѡда < вода, кѡса < коса, јѡлен < јелен, ѡѡшок < ѡшок, леѡѡѡа < леѡѡа, Беѡѡрад < Беѡрад, кукуѡруз < кукуруз, домаѡѡин < домаѡин*) (2010, стр. 375). Ове промене, које се тичу инвентара и дистрибуције прозодема, забележене су и у говору спикера у медијима с подручја Новог Сада – нивелисање тонске дистинкције у кратким акцентованим слоговима у свим акценатским позицијама, тј. укидање разлика између краткосилазног и краткоузлазног акцента у правцу једначења ових прозодема у корист силазне краткоће, као и уклањање дуге прозодеме иза акцента (Драгин, 2005, стр. 279). Особине које су истраживачи забележили при описивању употребне норме заиста указују на постепено стварање својеврсног наддијалекатског идиома, универзалног, који је једнако доступан сваком говорнику, независно од његовог дијалекатског порекла, што је и примарна функција стандардног језика, будући да он настаје с идејом да се језичке варијације које произлазе из различитог географског и друштвеног простора дате заједнице редукују (Бугарски, 1995, стр. 162), те да служи као опште средство споразумевања, које по својим особинама неће указивати на регионално порекло говорника, већ треба да буде неутралан, према својим одликама немаркиран, што би допринело његовој експанзији и омогућило несметану комуникацију, првенствено тиме што би се издигле потенцијалне друштвене стигматизације (Чопа, 2022, стр. 84). Стога смо желели испитати да ли је употребна норма заиста наддијалекатски идиом, тј. да ли се кроз индивидуалне реализације стандардног језика у говору спикера с различитих дијалекатских подручја може уочити њихово дијалекатско порекло.

Истраживачи у свету, у области перцептивне дијалектологије, деценијама уназад баве се темама које су с теоријско-методолошког аспекта блиске нашој, а тичу се идентификације или препознавања дијалекатског порекла (на материјалу енглеског језика: Clopper & Pisoni, 2006; Kerswill & Williams, 2002; Williams et al., 1999; Leach et al., 2016; на материјалу француског језика: Boughton, 2006; на материјалу немачког језика: Ruch, 2018; на материјалу арапског језика: Alhazmi & Alfaihi, 2022 и др.). Међутим, у овим се истраживањима сагледава дијалекатски говор, док се у нашем истраживању бавимо сагледавањем дијалекатског порекла у индивидуалној реализацији стандардног језика. Није нам познато да су објављени резултати ове врсте истраживања на неком другом језику. У том смислу истраживање сматрамо огледним и његове закључке само условним.

Методологија

Испитаници

У овом истраживању учествовало је четрдесет петоро испитаника ($N = 45$): тридесеторо ученика средњих школа¹² различитих разреда из градова широм Србије (Бела Црква, Београд, Жагубица, Књажевац, Косовска Митровица, Крушевац, Нови Сад, Ниш, Панчево, Рума, Смедерево, Сомбор, Сремски Карловци, Суботица, Ужице, Шабац) и Републике Српске (Приједор, Требиње) и петнаесторо језичких стручњака, филолога србиста (деветоро доктора наука и шесторо мастера)¹³, који су на основу узраста и образовања класификовани у две групе (група 1: *Ученици*; група 2: *Језички стручњаци*).¹⁴ Сматрали смо да би укључивање језичких стручњака повећало кредибилитет и научну основаност истраживања јер добијамо могућност да перцепцију средњошколских испитаника сагледамо у односу на перцепцију испитаника с високим формалним образовањем у овој области.

Корпус

Корпус представљају одговори испитаника прикупљени путем мултимедијалне анкете посебно конципиране за потребе истраживања.

Најпре су одабране медијске куће из следећих градова: Београд (РТС и ТВ Курир), Бор (РТВ Бор), Вршац (ТВ Банат), Звечан (ТВ Мост), Ниш (ТВ Белама), Нови Сад (РТВ Војводина), Суботица (РТВ Суботица), Ђуприја (РТВ Поморавље), Ужице (ТВ Лав плус), Шабац (РТВ Шабац).¹⁵ Приликом

¹² Испитаници који су учествовали у истраживању похађали су лингвистички семинар за надарене ученике средњих школа „Жаргонизми, фразеологизми, дијалектизми у односу на стандардни језик и дигитална хуманистика” у НОКЦ „Вук Караџић” у Тршићу, па су стога имали одређена теоријска знања о појмовима који се истражују.

¹³ Четворо језичких стручњака је из Београда, петоро с подручја призренско-тимочке дијалекатске области, троје припадају косовско-ресавском дијалекту, двоје су с терена шумадијско-војвођанског дијалекта, а један је са херцеговачко-крајишког дијалекатског терена. Из практичних разлога наводимо њихово дијалекатско порекло уместо места рођења, будући да су већи део живота провели на другом подручју.

¹⁴ У истраживањима у области перцептивне дијалектологије у свету испитаници су често тинејџери, односно адолесценти (видети Alhazmi & Alfai, 2022; Kerswill & Williams, 2002; Williams et al., 1999 и др.).

¹⁵ Дијалекатско порекло спикера проверавали смо преко интернета, у случајевима где је то било могуће и доступно утврдити. Треба указати на куриозум да су се спикери с подручја Бора и Звечана строго придржавали нормативних правила, те су у њиховом говору забележени примери попут *Александар*, *ресџирајтор* и сл., док се у говору спикера из Новог Сада и Београда бележе облици са силазним акцентима на унутрашњем слогу: *Алекса̀ндар*.

Перцепција дијалекатског порекла у језику медија: Да ли је уједињена норма наддијалекатски идиом?

одабира телевизијских кућа водили смо се тиме да буду заступљени сви екавски дијалекти српског језика. Ијекавски дијалекти српског језика, херцеговачко-крајишки и зетско-сјенички, овом приликом изостављени су из истраживања управо због рефлекса *јаџа*, који би био очигледан показатељ дијалекатског порекла. Потом су преслушаване кратке информативне емисије наведених телевизијских станица које су доступне на платформи Јутјуб, те су из њих пажљиво бирани и ексцерпирани исечци, односно кратки звучни записи који су сматрани одговарајућим за потребе овог истраживања.¹⁶ Приликом преслушавања звучних записа нисмо забележили одступања од нормативних правила дистрибуције акцената у погледу места на којем се акценат реализовао, нити пак друге изразите специфичности (нпр. у артикулацији вокала, консонаната и сл.).¹⁷

Критеријуми за одабир исечака били су следећи: најпре смо се водили тиме да звучни записи с различитих телевизија буду сличне тематике и приближног трајања, јер смо сматрали да то може допринети уједначеном процењивању. Такође, тражили смо звучне записе у којима се не одају информације о територији којој дата телевизија припада. Ови су се снимци потом нашли у анкети коју су испитаници попуњавали преко платформе *Google Forms*. Анкета је подразумевала 11 питања будући да је у истраживању заступљено 11 медијских кућа, а на свако питање било је понуђено 11 одговора који су представљали градове из којих медијске куће потичу. Испитаници су пре преслушавања звучних записа и попуњавања анкете били упознати с тим који су све градови заступљени у анкети, а имали су могућност да поставе почетне хипотезе, тј. да дају коментар о очекиваним особинама које ће указивати на регионално порекло спикера, за сваки од наведених градова. На свако питање у анкети било је могуће дати само један одговор, а тачан одговор носио је један бод. Испитаници су добили инструкције да пажљиво слушају звучне записе који ће им бити пуштени, те је њихов задатак био да сваки звучни запис на којем је забележен говор спикера с одређене телевизије покушају да географски лоцирају, тј. да одреде дијалекатско порекло спикера. Уз сваки звучни запис било је могуће, али не и обавезно, прокоментарисати шта је испитаника довело до датог одговора. Након попуњавања анкете, испитаници су имали могућност да размотре своје почетне хипотезе, као и да изнесу закључке и опсервације до којих су приликом попуњавања анкете дошли.

¹⁶ Сматра се да се у програму информативног карактера, превасходно приликом читања вести, најпогодније исказују стандардни варијетети (Deppermann et al., 2013, стр. 7).

¹⁷ Звучни записи који су обухваћени упитником могу се послушати на линку: <https://drive.google.com/drive/folders/1oZJvNWrpIlAbUoyTkOoDYdy28NdTkTrA?usp=sharing>

Резултати овог истраживања представљени су дескриптивно и статистички¹⁸.

Узевши у обзир одабир узорка испитаника, њихов број и методологију која је примењена, ово је истраживање огледног карактера.

Резултати истраживања

I

Испитаници су, дакле, имали одређена очекивања када је у питању препознавање дијалекатског порекла спикера, на основу дијалекатског подручја с којег свака од датих телевизија потиче.

Према одговорима које су дали пре попуњавања упитника – које особине очекују у употребној норми с подручја наведених градова – конципирали смо следеће почетне хипотезе наших испитаника:

– очекивано је да ће се у говору сваког од спикера на акценатском нивоу јавити особине својствене дијалекатском подручју којем дата телевизија припада;

– на телевизијама с подручја Београда очекује се неутрални идиом;

– дијалекатска база спикера из области структурално удаљенијих од говора узетих за основицу стандардног језика исказаће се начелно акцентовањем које није у складу с нормом, специфичном артикулацијом вокала, путем хиперкорекција¹⁹ и др.;

– у областима западне Србије показатељ дијалекатског порекла биће превасходно упечатљива и жива заступљеност поста акценатских дужина;

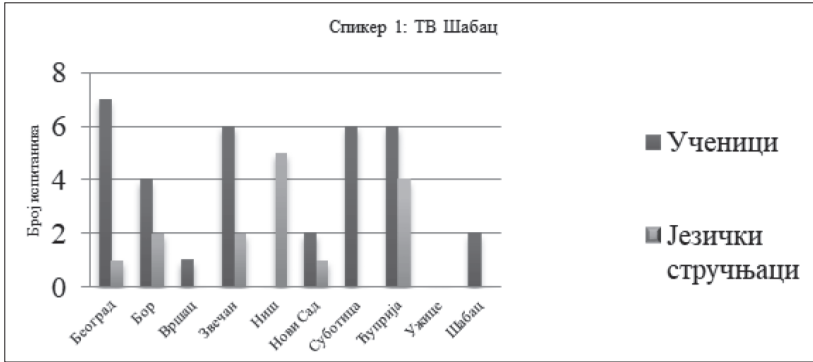
– на подручју Војводине биће заступљена специфична реализација акцената и вокала, као и губљење поста акценатских дужина.

Испитаници су у начелу сматрали да неће имати посебних потешкоћа да препознају дијалекатско порекло спикера.

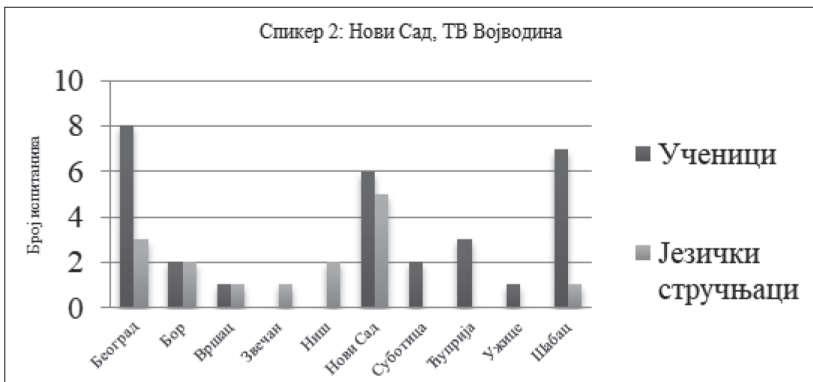
¹⁸ Статистичка анализа спроведена је помоћу програма IBM SPSS Statistics 20.

¹⁹ Хиперкорекција је процес до којег долази услед жеље појединца да се својим говором уклопи у друштвену групу коју сматра престижнијом. Међутим, када приликом настојања да репродукује форме које осећа као престижне у свом формалном стилу говорник „претера”, односно употребљава те форме чешће или другачије од припадника групе у коју жели да се уклопи, облици које произведе означавају се као хиперкорекције (Swann et al., 2004, стр. 67).

II

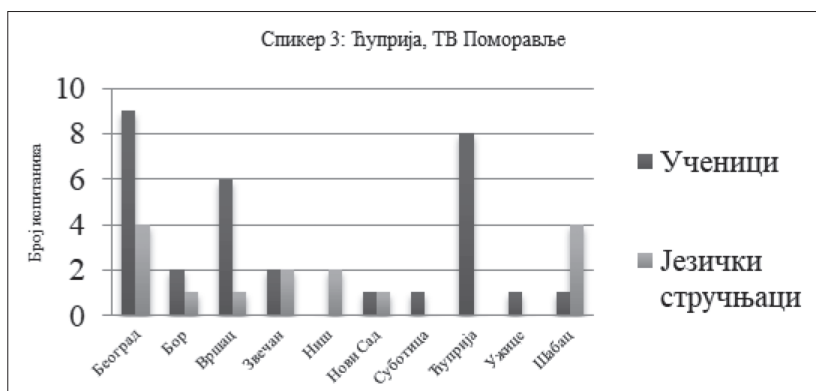
Дијалекатско порекло спикера из Шапца препознано је двоје испитаника, и то из групе ученика. Испитаници су говор спикера из Шапца повезали и с другим градовима, најпре са Вупријом (десеторо испитаника; група 1²⁰: *крајико; нема дужине*; група 2: *скраћен њренесени акценати*), са Звечаном (осморо испитаника; група 2: *вршиа акценита*), Београдом (осморо испитаника), те Бором (шесторо испитаника; група 2: *изјовор вокала*) и Нишом (петоро испитаника; група 2: *скраћивање акценита у њојединим речима; силазни акценита чују се на местима где њо норми сјоје узлазни акценита*). Препознатљивост шабачког говора према нашим резултатима показала се малом.

Највећи број испитаника (једанаесторо) из обеју група успешно је препознао говор овог спикера као новосадски (група 1: *дужине су изражене*; група 2: *њодиниша инјонација на крају реченице; изјовор вокала*

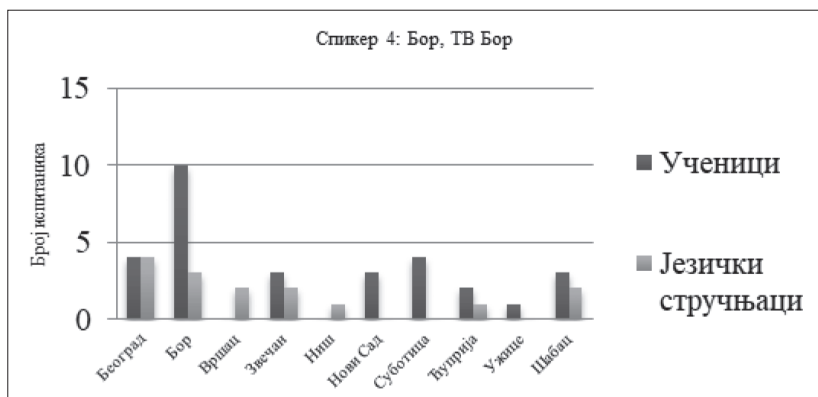
²⁰ Најпре се наводи група, а потом и одговор(и) испитаника из те групе, тј. обраложење које су давали за свој одабир.

карактеристичан за војвођанске говоре). Међутим, исти број испитаника класификовао је овај говор као београдски, што указује на његову потенцијалну неутралност (група 2: у односу на *прећходни пример, овај говор ми је звучао више београдски*). Осморо испитаника говор новосадског спикера повезало је са Шапцем. Испитаници су новосадски говор везивали и за Суботицу (група 1: *најсличнији је стандардном језику*), Вршац (група 2: *изговор речи мушкарца*), али и Звечан (група 2: *изговор вокала*). Према резултатима, новосадски говор показао се препознатљивим будући да га је велики број испитаника успешно лоцирао или сврстао у дијалекат којем територијално и припада.

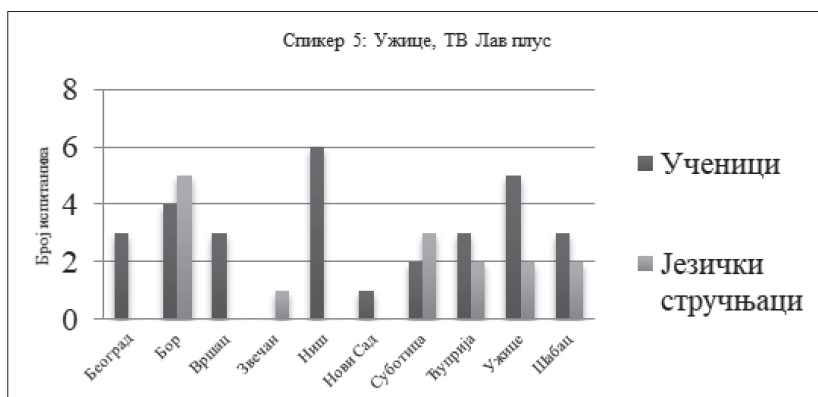

Тринаесторо испитаника је говор ћупријског спикера одредило као београдски, што може указивати на његову неутралност или на недовољно присуство приметних дијалекатских особина које би га конкретније лоцирале (група 2: *не чујем дужине; одређене стандарднојезичке особине*). Осморо испитаника из групе ученика успешно је лоцирало овај говор. Седморо испитаника повезало га је с Вршцем, од тога један језички стручњак. Двадесет шесторо испитаника дијалекатско порекло овог спикера везало је, дакле, за неки староштокавски дијалекат, што може бити показатељ да се у његовом говору ипак јављају одређене особине које га регионално обележавају.

Перцејција дијалекатског јорекла у језику медија: Да ли је ујојредна норма наддијалекатски идиом?

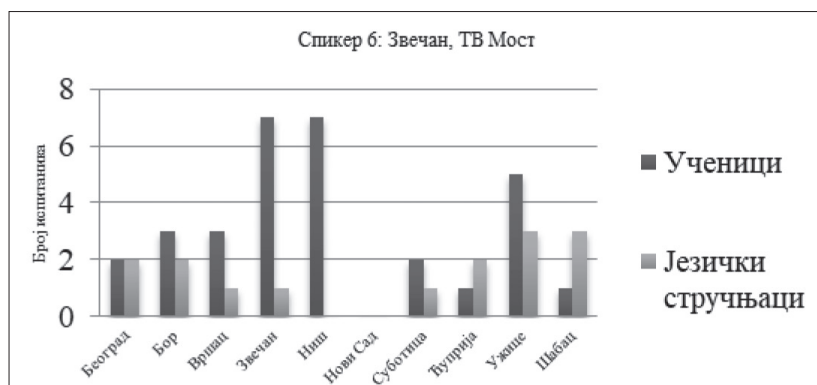

Тринаесторо испитаника (од тога десеторо из ученичке групе) успешно је препознало говор спикера из Бора, што указује на то да је било одређених акценатских особина које су биле довољно приметне да би овај говор био идентификован. Осморо испитаника је овај говор окарактерисало као београдски (група 2: *нишња специфично, могао би бити и Београд*). Испитаници су у случају спикера из Бора били готово усаглашени да није реч о нишком нити о ужичком говору. Препознатљивост борског говора показала се у овом случају великом (од стране ученика).

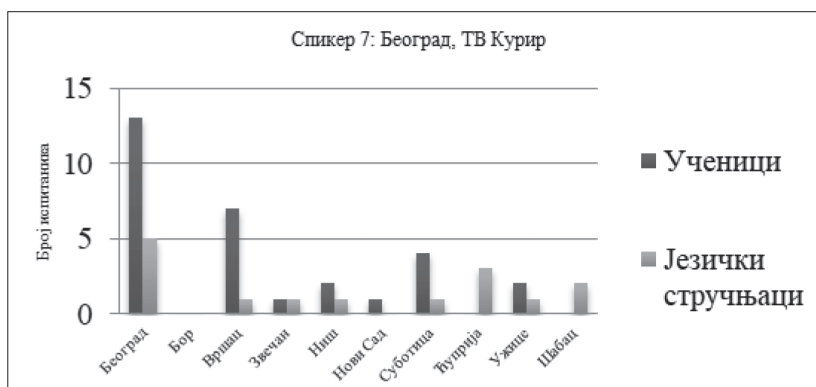

Седморо испитаника успешно је препознало ужички говор, док је највећи број испитаника (деветоро) овај говор везао за Бор (група 2: *вршња акценција*). Шесторо испитаника овај је говор везало за Ниш (група 1: *крајњи акценција*). По петоро испитаника определило се за Суботину (група 2: *овај спикер ми звучи као да има у говору нешто што погсећа на хрватски језик*), Ђурђију (група 2: *необична дистрибуција акценција*), као и Шабац. Резултати указују на присутност специфичних акценатских особина у говору овог спикера, које, изгледа, нису могле довести испитанике

до конкретних закључака о дијалекатском пореклу. Препознатљивост ужичког говора, према нашим резултатима, показала се малом, што није у складу с хипотезом коју су испитаници поставили.²¹

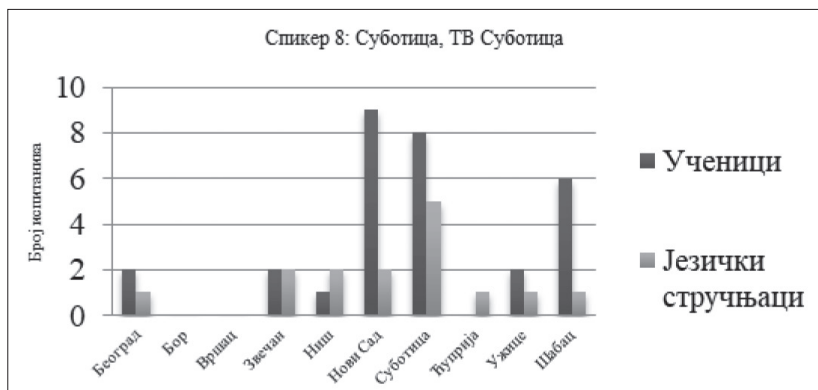
Осоро испитаника успешно је лоцирало говор спикера из Звечана, док је исти број његов говор везао за Ужице. Међутим, такође исти број испитаника препознао је овај говор као ужички, а сагледавајући ове резултате с резултатима претходне ставке, можемо закључити да је постојање одређених специфичности у овим идиолектима присутно, а непрецизност у одређивању дијалекта из којег потичу може бити условљена изложеношћу тим говорима, односно њиховим потенцијалним непознавањем од испитаника.

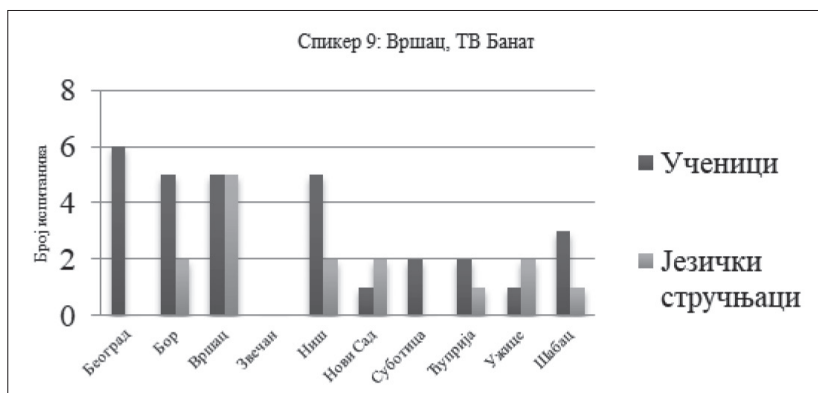
²¹ Треба узети у обзир да, иако смо настојали да дознамо дијалекатско порекло спикера, немамо потпуни увид и конкретне податке о томе, као ни о пореклу родитеља, пријатеља с којима је најчешће у контакту и сл., те ове резултате не треба генерализовати будући да се односе на идиолект.

Перцепција дијалекатског јорекла у језику медија: Да ли је уједина нормативна дијалекатска идиома?

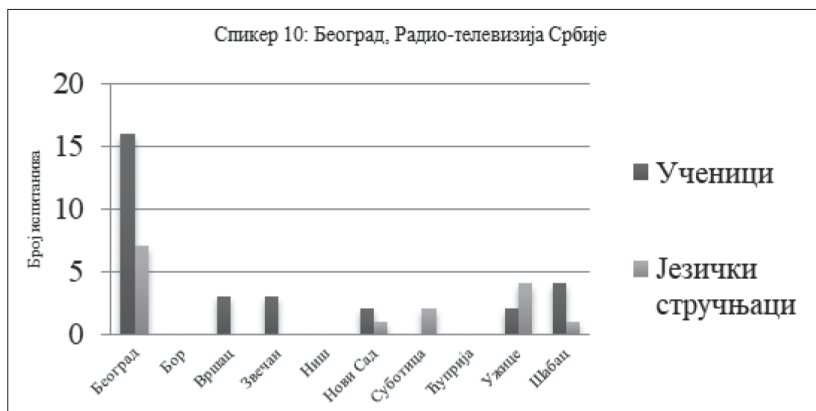
Највећи број испитаника (осамнаесторо) говор београдског спикера успешно је препознао (група 2: *одсуство дијалекатских особина; звучи београдски*).

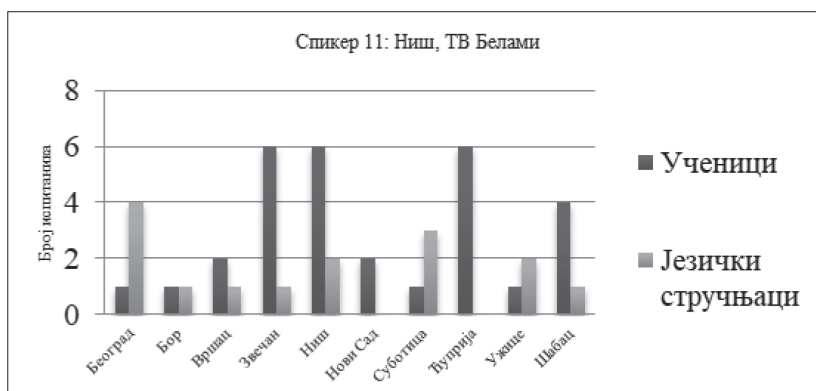
Суботички говор испитаници су у највећем броју препознали (тринаесторо; група 2: *јако чудно, не уклапа ми се ниде; изјавор вокала ме је асоцирао на Војводину*), или су га везали за Нови Сад (једанаесторо), претпостављамо водећи се једном од хипотеза које су поставили – да ће се у новосадском говору опазити специфична реализација узлазних акцената. Седморо испитаника везало је суботички говор за Шабац, што чини тридесет једног испитаника који је говор спикера из Суботице везао за шумадијско-војвођански дијалекат, којем он територијално и припада.

Десеторо испитаника успешно је препознало говор вршачког спикера (група 2: *акцентни речи њошћиа; доја вокала; одређени акценци на њојединим речима*). По седморо испитаника везало је овај говор за Бор и за Ниш, а троје за Ђуприју – дакле, двадесет седморо испитаника повезало је овај говор са староштокавским дијалектима, којима он и припада.

Београдски говор успешно је препознано двадесет троје испитаника, што чини његову препознатљивост успешном (група 2: *чини ми се да има одлике београдског говора*). Осим тога, испитаници су овај говор везивали за Ужице (6; група 2: *дужине и назализација вокала на моменџе*), као и за Шабац (група 2: *акцент на речи јагоде*).

Нишки говор препознано је осморо испитаника, док је седморо овај говор везало за Звечан, а шесторо (из ученичке групе) за Ђуприју. Укупно је двадесет шесторо испитаника овај говор повезало с неким од староштокавских дијалеката, којима он генетски и припада, што указује на постојање специфичних особина које га у одређеној мери могу регионално лоцирати. Међутим, петоро испитаника, од чега четворо језичких стручњака, овај говор везало је за Београд, што може указивати и на његову извесну неутралност (група 2: *јирисуйво одређених сџандарднојезичких особина*).

Перцепција дијалекатског порекла у језику медија: Да ли је уједињена норма наддијалекатски циљом?

III

Испитаници су напоследку размотрили хипотезе које су поставили пре попуњавања анкете, а на основу њихових одговора изводимо следеће закључке:

- нису се у говору сваког спикера на акценатском нивоу јавиле особине својствене дијалекатском подручју којем дата телевизија припада;
- говор спикера с подручја Београда успешно је препознат с највећом лакоћом (и тачношћу);²²

- дијалекатска база спикера из области структурално удаљенијих од говора узетих за основицу стандардног језика није се исказала путем хиперкорекција, нити је било одступања од нормативне дистрибуције акцената;²³

- очуваност поста акценатских дужина у областима западне Србије, као и специфична реализација узлазних акцената, које су испитаници очекивали у говору спикера, нису биле довољно упечатљиве дијалекатске особине које би конкретно указале на регионално порекло спикера.

Испитаници нису очекивали да ће акценатске особености које су се јавиле у говору спикера бити суптилног карактера, већ су сматрали да ће оне бити израженије, те да ће их с лакоћом усмерити на дијалекатску базу спикера, што у начелу није био случај.

Како бисмо боље илустровали претходно донете закључке, наводимо неке од коментара које су дали језички стручњаци:

- *Не примећујем, бар на прво слушање, јошво никакве изразијије дијалекатске разлике. Делује јрилично уједначено.*

- *Очекивала сам да ћу у барем јоловини случајева бићи сијурна у дијалекат којем звучни зајис јријада, али у већини случајева нисам мола да разазнам не само јрецизан јрад већ ни дијалекат. Одлучила сам на основу кријтеријума јојаве јосјакцентајских дужина, јојаве силазних акцентаја на месју узлазних или на основу сјецифичној изјовора вокала. Одређивање јорекла мној је захјевније неј шјо сам очекивала.*

- *Не моју да јрејознам јоворника из Новј Сада, нема или не чујем дуђење.*

²² Уколико није било довољно упечатљивих дијалекатских особина које би указале на дијалекатско порекло спикера, испитаници су његов говор одређивали као београдски, што указује на то да се он перципира као неутралан, тј. регионално необележен. У оквиру истраживања вредносних судова о прихватљивости, лепоти и узорности различитих фонетских реализација дугоузлазног акцента карактеристичних за говорнике из Београда, Новог Сада и с подручја херцеговачко-крајишког дијалекта, резултати су показали да припадници београдске групе имају, заправо, регионално необележен говор, који се увек доживљава као стандардни (Средојевић, 2020, стр. 86). Наши резултати сродни су резултатима који су се показали у наведеном истраживању.

²³ Мисли се превасходно на место акцента које је у складу с нормативним правилима дистрибуције акцената, од којег није било одступања на звучним записима које су испитаници слушали.

– Мало је теже прекознаћи из кој је прага сикер јер сви теже ка стандардном идиому.

– Очекивала сам да ће макар нешто указати на то из кој прага је сикер, али су сви толико уједначени да је веома тешко одредити.

– Нисам могла да разликујем одакле су сикери на основу снимака.

– Заправо, одступања од стандарда, ако их је и било, била су толико минимална, да се у већини ових говора није јасно прекознавао ареал припадности, или ако јесте, њега је могло да прекозна само добро испитано уво. Закључак је да већина сикера нема у свом говору неке изразите прекознајљиве црте.

*

Просечна вредност тачних одговора које су дали ученици је 2,80 од могућих 11, док је код језичких стручњака просечна вредност тачних одговора 2,13, при чему нема статистички значајне разлике између резултата наведених двеју група. Највећи број остварених тачних одговора је шест у обема групама. Иако се могло поћи од претпоставке да ће језички стручњаци имати већи успех у препознавању дијалекатског порекла, резултати то нису показали. У оквиру групе језичких стручњака посматрали смо да ли се дијалекатско порекло може довести у везу с перцепцијом дијалекатских особина,²⁴ при чему смо приметили да су испитаници из четвороакценатске средине имали већу просечну вредност тачних одговора (2,57) од испитаника из нечетвороакценатске (1,75), али статистички значајне разлике међу овим групама није било.

Резултати могу бити условљени различитим факторима, а формално образовање и дијалекатско порекло самих испитаника нису се показали као релевантни у овом случају.²⁵

Закључна размишљања

Овим смо огледним истраживањем желели испитати да ли се у појединачним реализацијама стандардног језика, тј. у употребној прозодијској норми, може уочити дијалекатско порекло говорника. Формални експлицијатор за препознавање био нам је акценат, уз могући придружени неакцентовани квантитет. Такође, могло се у препознавању рачунати

²⁴ У неким истраживањима у свету показало се да географско порекло може утицати на препознавање дијалекатских елемената у говору (видети Kerswill & Williams, 2002 и др.)

²⁵ Треба имати у виду да би повећање корпуса могло утицати на промену ових резултата.

и на понеку специфичност у изговору појединих гласова, као што је, на пример, артикулација вокала. Међутим, треба нагласити да огрешења о језичку норму на другим језичким нивоима нису забележена ни код једног од спикера, те у том смислу нису могла ни на који начин олакшати поступак препознавања. Резултати до којих смо дошли указују на то да је дата врста уочавања у начелу могућа, па су у њему релативно успешни чак и ученици средњих школа који немају посебне језичке компетенције у смислу формалног образовања у овој области, али је овакво препознавање ипак условљено различитим факторима и праћено одређеним потешкоћама.

Резултати истраживања указују на тенденцију испитаника да говор спикера начелно успешно везују за подручје дијалекта с којег он потиче. Међутим, степен успешности препознавања дијалекатског порекла спикера из различитих градова креће се од сасвим прецизног убицирања до везивања за друго дијалекатско подручје, што указује на то да дијалекатске особине у говору појединих спикера или нису биле довољно очигледне или пак нису биле довољно познате испитаницима, при чему на овом нивоу истраживања остајемо без разлучивања ових двају разлога и с претпоставком да оба разлога за непрепознавање у неком од случајева могу доћи у обзир. И друго, резултати истраживања у начелу показују да не постоје довољно јасне и конкретне дијалекатске особине које би експлицитно и недвосмислено одредиле регионално порекло спикера.

Резултати сугеришу, сасвим очекивано, иако статистичка потврда изостаје, могућу повезаност дијалекатског порекла испитаника с њиховом перцепцијом дијалекатских особина, тј. могућност да особе бивају склоне бољем препознавању дијалекатске базе у реализацији стандардног језика код говорника са свог дијалекатског подручја. Перцепција не мора нужно бити везана за дијалекатску базу, већ може бити повезана и с фактором (те мером) изложености другим дијалекатским говорима; међутим, како би се ове претпоставке потврдиле, треба спровести додатна истраживања на већем узорку, с фокусом на различите факторе који би могли утицати на саму перцепцију дијалекатске базе.

Одабир телевизијских станица, односно звучних записа, али и њиховог трајања²⁶ у оваквој врсти истраживања представља важан аспект методологије, који може имати утицаја на резултате. Најпре, одређивање дијалекатске базе може бити изузетно комплексно, посебно у случају индивидуалних реализација стандардног језика, које могу бити условљене различитим факторима. Потом, да би испитаници могли успешно повезати говор с одређеним дијалекатским подручјем, потребно је да буду изложени различитим дијалекатским говорима и да их у одређеној мери познају. Овај

²⁶ Уколико су одређене дијалекатске особине суптилне, претпостављамо да постоји могућност да не буду уочене у звучним записима краћег трајања.

аспект може утицати на репрезентативност добијених одговора будући да у овом случају, премда су понегде давали образложења, не можемо бити у потпуности сигурни који су критеријум приликом лоцирања дијалекатског порекла испитаници примењивали. Такође, треба имати у виду да је перцепција субјективан процес, те да су одговори испитаника резултат субјективних интерпретација. Надаље, испитаници могу имати одређене предрасуде о дијалекатским говорима, као што се показало у почетним хипотезама које су поставили, што такође може утицати на њихове одговоре и интерпретацију звучних записа. Уз то, узорак испитаника – њихов број и старосна доб – овом истраживању дају ограничен оквир.

Ово истраживање, верујемо, може отворити простор за будућа даља и продубљенија истраживања у области перцепције дијалекатских карактеристика, а таква би истраживања могла допринети ширем разматрању овог феномена.

Резултати дају основа за закључак да не одмеравамо увек правилно или праведно труд појединих спикера и водитеља да акценте реализују без одступања од правила њихове дистрибуције по питању места и да се у свему придржавају нормативних правила (па је тако и код спикера с подручја Бора и Звечана). Такође, ваљало би се у будућим истраживањима ове врсте осврнути на две важне чињенице које смо уочили: уколико наши испитаници нису запазили специфичне дијалекатске особине у говору неког спикера, углавном су његов говор везивали за Београд, чији се говорни тип сматра неутралним, а изгледа – с друге стране – да се оно што је дијалекатски обојено углавном везивало за наше јужне/југоисточне говоре, што опет сведочи о језичкој предрасуди да већина онога што има дијалекатску маркацију мора бити везана за народне говоре изразито удаљене од стандарда, дакле – за балканизоване српске говоре.

Будући да се у резултатима истраживања показало да се дијалекатска база не мора увек очигледно исказати у говору појединца, те да (употребну) норму могу да савладају и говорници с подручја удаљенијих од говора узетих за основицу стандардног српског језика, ово истраживање може послужити као подстицај спикерима да додатно обрете пажњу на сопствени говор, чинећи да он буде усклађен у што је могуће већој мери с нормативним правилима стандардног српског језика, те тако може бити од користи и утицаја на начин на који се презентују медијски садржаји.

Перцејџија дијалекајтској йорекла у језику медија: Да ли је уйойћредна норма наддијалекајтски цдиоом?

Литература

- Бошњаковић, Ж. (2007). Преношење акцената у говору неких јавних медија. *Зборник Мајице срјске за филолојију и линвистјику*, 50, 81–93.
- Бошњаковић, Ж. и Регодић, Н. (2007). О неким прозодијским карактеристикама језика новосадских медија. *Прилози йроучавању језика*, 38, 263–315.
- Бугарски, Р. (1995). *Увод у ойшћу линвистјику*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Драгин, Г. (2005). Прзодијске особине говора спикера (новинара) РТВ Нови Сад. *Зборник Мајице срјске за филолојију и линвистјику*, 48 (1–2), 277–282.
- Драгин, Г. (2009). Дистрибуција постаценатских дужина у језику медија. У: Ж. Бошњаковић (ур.), *Говор Новој Сада. Св. 1. Фонетјске особине* (стр. 129–140). Нови Сад: Филозофски факултет, Одсек за српски језик и лингвистјику.
- Милорадовић, С. (2014). Узални стандард у урбаном центрима на косовско-ресавском и призренско-тимочком говорном подручју. У: С. Танасић (ур.), *Срјски језик и актиуелна йићтања језичке йолићије: Зборник Инстјићућа за срјски језик САНУ II* (стр. 143–150). Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Петровић, Д. и Гудурић, С. (2010). *Фололојија срјскоја језика*. Београд – Нови Сад: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига – Матица српска.
- Пипер, П. и Клајн, И. (2014). *Норматјивна йрамаћика срјској језика*. Нови Сад: Матица српска.
- Средојевић, Д. (2009). Акцент именица у језику водитеља-спикера новосадских телевизијских станица. У: Ж. Бошњаковић (ур.), *Говор Новој Сада. Св. 1, Фонетјске особине* (стр. 215–234). Нови Сад: Филозофски факултет, Одсек за српски језик и лингвистјику.
- Средојевић, Д. (2020). Вредносни судови о различитим реализацијама акцента. *Зборник Мајице срјске за филолојију и линвистјику*, 63 (1), 67–90. https://doi.org/10.18485/ms_zmsfil.2020.63.1.6
- Стандардни језик. (2023). У: С. Слијепчевић Бјеливук (ур.), *Појмовник срјских линвистјичких йтермина [ПСЛТ]* (стр. 612). Нови Сад: Прометеј.
- Станковић, С. (2008). *Границе йризренско-йтимочких йовора у власојиначкоме крају*. Монографије 5. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Станојчић, Ж. и Поповић, Љ. (2008). *Грамаћика срјској језика*. Београд: Завод за уџбенике.
- Фекете, Е. (2000). Неке појаве систем(ат)ског нарушавања акценатске норме. *Јужнословенски филолој*, 56 (3–4), 1297–1329.
- Чопа, М. (2019). Прзодијска норма и њена реализација на примеру постаценатских дужина. *Наш језик*, 50 (1), 29–46.
- Чопа, М. (2021). Језичка анксиозност код говорника косовско-ресавског дијалекта у контакту са стандардним идиомом. *Зборник Мајице срјске за филолојију и линвистјику*, 64 (1), 115–130.
- Чопа, М. (2022). Дистрибуција силазних акцената у говору спикера РТВ Поморавље. *Наш језик*, 53 (2), 83–100.
- Alhazmi, L. M., & Alfaifi, A. A. (2022). Dialect identification in Saudi dialects: A socio-phonetic approach. *Journal of Language and Linguistic Studies*, 18(1), 820–835.

- Boughton, Z. (2006). When perception isn't reality: Accent identification and perceptual dialectology in French. *Journal of French Language Studies*, 16(3), 277–304.
- Clopper, C., & Pisoni, D. (2006). Effects of region of origin and geographic mobility on perceptual dialect categorization. *Language Variation and Change*, 18(2), 193–221.
- Deppermann, A., Knöbl, R., & Kleiner, S. (2013). 'Standard usage': Towards a realistic conception of spoken standard German. *Language Variation – European Perspectives*, 4, 84–116.
- Ferguson, C. A. (1959). Diglossia. *Word*, 15(2), 325–340.
- Каповић, М. (2022). О нормирању, прескриптивизму и идеологији. *Filologija*, 78, 69–85.
- Kerswill, P., & Williams, A. (2002). Dialect recognition and speech community focusing in new and old towns in England: The effects of dialect levelling, demography and social networks. In: D. Preston (Ed.), *Handbook of Perceptual Dialectology*, 2 (pp. 175–206). Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Leach, H., Watson, K., & Gnevsheva, K. (2016). Perceptual dialectology in northern England: Accent recognition, geographical proximity and cultural prominence. *Journal of Sociolinguistics*, 20(2), 192–211.
- Lončar Raičević, A. (2015). Acoustic analysis of post-accentual quantity in Serbian. *Facta universitatis – Series: Linguistics and Literature*, 13(2), 135–145.
- Ruch, H. (2018). The role of acoustic distance and sociolinguistic knowledge in dialect identification. *Frontiers in Psychology*, 9. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.00818>
- Sredojević, D. (2013). Neakcentovane dužine i jezik medija. У: В. Крчмар (ур.), *Зборник радова Академије уметности 1* (стр. 205–224). Нови Сад: Академија уметности.
- Sredojević, D. (2018). О рестандардизацији акценатске нормe српског језика. У: С. Гудурић и Б. Радић-Божанић (ур.), *Језици и културе у времену и њроспору*, 7 (2) (стр. 185–197). Нови Сад: Филозофски факултет.
- Swann, J., Deumert, A., Lillis, T., & Mesthrie, R. (2004). *A Dictionary of Sociolinguistics*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Williams, A., Garrett, P., & Coupland, N. (1999). Dialect recognition. In: D. Preston (Ed.), *Handbook of Perceptual Dialectology*, 1 (pp. 345–358). John Benjamins Publishing Company.

Miljana B. ČOPA
Sofija R. MILORADOVIĆ

SASA Institute for the Serbian Language
Belgrade (Serbia)

Perception of Dialect Origin in Media Language: Is the Standard Language in Use a Supradialectal Idiom?

Summary

Based on the assumption that the standard language in use, including prosodic features, is a distinct supradialectal idiom that lacks regionally distinctive features and can be acquired by speakers originating from dialect regions that are structurally distant from the dialects that serve as the basis for the standard language, we aim to investigate whether speakers from different dialect regions can be identified in TV speech by their dialectal origin. The study involved 45 participants, including 30 high school students and 15 linguists, who were asked to identify the dialect origins of speakers from different dialect regions using a multimedia survey. The results of the study indicate that a person's speech does not always clearly reveal their dialect base. Furthermore, the standard language can also be acquired by speakers of Serbian who come from dialect regions that are distant from the dialects that formed the basis of the standard Serbian language. This study could pave the way for further research in the field of perceptual dialectology and contribute to a broader and deeper understanding of this phenomenon.

Keywords: standard Serbian language; standard language in use; dialect origin; accent; unaccented quantity.

Овај чланак је објављен и дистрибуира се под лиценцом *Creative Commons ауторско-некомерцијално 4.0 међународна* (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

This paper is published and distributed under the terms and conditions of the *Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International* license (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).